დალილა ბედიანიძე
Dalila Bedianidze

„ათას ერთი ღამე“ და ქართული ფოლკლორი (ერთი ზღაპარი)
„One Thousand and One Nights“ and Georgian Folklore (One tale)

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის განყოფილება
Folklore Department of Ivane Javakhishvili Tbilisi
State University Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

საკვანძო სიტყვები: *ათას ეhთი ღამე, ზღაპარი, ფოლკლორი*
Key words: *One Thousand and One Nights, tale, folklore*

საქართველო ოდითგანვე იყო ხიდი აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებს შორის. მისი კულტურა და ისტორია მჭიდროდ უკავშირდება ამ ორივე მხარეს. ეს ყოველივე აისახა ქართული ხალხური ზღაპრების მაგალითზეც.

ეს საკითხი ჩვენამდეც უკვლევიათ (მაგალითად, იხ. მკვლევარ ელენე გოგიაშვილის შესანიშნავი გამოკვლევა „ათას ერთი ღამის“ ზღაპრები ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში“ – წიგნში „აღმოსავლეთი და დასავლეთი ქართულ ხალხურ ზღაპრებში, ზეპირი და ლიტერატურული ტრადიციები“, თსუ, 2019: 210-216.

„ათას ერთი ღამის“ ზღაპრების პირველსავე ტომში გვხვდება საერთაშორისო გავრცელების სიუჟეტზე აგებული ზღაპარი „ვირის, ხარისა და მემამულის ამბავი“ („ათას ერთი ღამე“ I, 1969: 23-27). არაბული ზღაპარი მოგვითხრობს: ცოლის ღალატით განრისხებული მეფე შაჰრიარი თავისი ქორწინების პირველ ღამეს ხოცავდა ცოლად შერთულ ქალწულებს. შაჰრიარის ერთი ვეზირის ასულმა სთხოვა თავის მამას, ხელმწიფეს მიმათხოვე, ან გადავრჩები, ან შევეწირები მუსლიმ ქალწულებს და მათ მეფის ხელიდან ვიხსნიო. მამამისმა უთხრა, მეშინია, შენც ის არ დაგემართოს, რაც ვირს, ხარსა და მემამულეს შეემთხვაო და მოუყვა მათი ამბავი:

„ერთ მდიდარ ვაჭარს ჰყავდა ცოლ-შვილი და ალაჰს მისთვის ცხოველთა და ფრინველთა ენის ცოდნა მიენიჭებინა. ვაჭარი სოფელში ცხოვრობდა, ერთი ვირი და ერთიც ხარი ჰყავდა. ხარი მუშაობით ქანცგაცლილი იყო, ვირს კი მხოლოდ საჯდომად იყენებდნენ. ერთ დღეს ვაჭარს ესმის, ხარი ვირს შესჩივის: მე ნიადაგ სახნავსა და კალოზე ვშრომობ, შენ კი გემსახურებიან და ბატონი მხოლოდ ხანდახან გიყენებსო. ვირმა დაარიგა: მინდორში რომ გაგიყვანენ დაუღლულს, დაწექი და აღარ ადგე. შინ რომ დაგაბრუნებენ, არაფერი ჭამო და დალიო და ჭაპანწყვეტა აგცდებაო. ვაჭარმა მათი საუბარი დაიხსომა. დილით მეხრემ ნახა, ხარი მეტად დაუძლურებულიყო. ვაჭარმა მეხრეს უთხრა, ვირი წაიყვანე ხარის მაგიერ და მთელი დღე ახვნევინეო. მეხრეც ასე მოიქცა. ვირი რომ დაბრუნდა, ხარმა მადლობა მოახსენა. ვირს ხმა არ გაუცია. ვირი მეორე დღესაც წაიყვანეს სახნავად. ხარმა ისევ მადლობა უთხრა და შეაქო. ვირმა თქვა, ჩემმა მეტიჩრობამ დამღუპაო და მერე ხარს მოატყუა, ჩვენი პატრონი ამბობდა, ხარი თუ არ წამოდგა, ყასაბს დავაკვლევინებო და მეშინია, რამე არ აგიტყდესო. ხარმა მადლობა გადაუხადა და მეორე დღეს სახნავად წავყვებიო, თქვა, თან მთელი თავისი ულუფა შეჭამა, ბაგაც კი ამოლოკა. მეორე დღეს ვაჭარი და მისი ცოლი ბოსელში შევიდნენ და დასხდნენ. ხარმა პატრონის დანახვაზე კუდი ამოიძუა, ქარები გამოუშვა და მოკურცხლა. ვაჭარს გაეცინა. რაზე იცინიო, ჩააცივდა ცოლი. მოვკვდები რომ გითხრაო. ცოლი არ მოეშვა. ბოლოს ვაჭარმა შვილებს, ყადს და მოწმეებს უხმო, სურდა, ანდერძი დაეტოვებინა, მერე კი ცოლისთვის საიდუმლო გაენდო და მომკვდარიყო, რადგან ძალიან უყვარდა ცოლი. ცოლის ოჯახი და მეზობლის ოჯახი დაიბარა. ყველამ ურჩია ქალს, შენს ქმარს თავი დაანებე, თორემ მოგიკვდებაო. ქალმა თქვა, გინდაც

მოკვდეს, თავს არ დავანებებ, სანამ არ მეტყვის, რად გაეცინაო. ყველა გაჩუმდა. ვაჭარი პირუტყვის სადგომისკენ გაემართა, რათა განბანა აღესრულებინა, დაბრუნებულიყო, ეამბნა საიდუმლო და მომკვდარიყო. ვაჭარს ერთი ძაღლი და მამალი ჰყავდა და ორმოცდაათიც – დედალი. ძაღლი მამალს ლანძღავდა, შენ რა გენაღვლება, ჩვენი პატრონი კი სიკვდილს აპირებსო. მამალმა ჰკითხა, ეგ როგორო. ძაღლმაც უამბო. მამალმა თქვა: ჩვენი პატრონი ჭკუანაკლულია. მე ორმოცდაათი ცოლი მყავს, ერთს ვეფერები, მეორეს ვუჯავრდები... იმას კი ერთი ცოლისთვის ვერ მოუვლია. აიღოს თუთის წკეპლები და ურტყას, სანამ არ მოკვდება, ან არ მოინანიებს და აღარას ჰკითხავსო. ვაჭარი გონს მოეგო, ცოლი ცალკე ოთახში გაიყვანა და მანამდე ურტყა თუთის წკეპლები, სანამ ქალს გული არ შეუღონდა და პატიება არ ითხოვა. მოინანია და ქმართან ერთად გამოვიდა ოთახიდან. ყველამ გაიხარა და ისინი სიკვდილამდე ბედნიერად ცხოვრობდნენ“.

„ათას ერთი ღამის“ ეს ზღაპარი დიდაქტიკური მიზნით არის შექმნილი და სიუჟეტურ მსგავსებას იჩენს ამავე მიზნით შექმნილ არაერთ ქართულ ზღაპართან. საერთაშორისო გავრცელების სიუჟეტთა კატალოგში იგი გვხვდება ნომრით ATU-670 – ცხოველთა და ფრინველთა ენის მცოდნე (Uther Hans-görg, 2004). ამავე სიუჟეტზეა აგებული ქართული (აჭარული) ზღაპარი „გაუცინარი ხელმწიფე“ (ქართული (აჭარული) ზღაპრები, 1973: 134-135):

„ფირმემედი, გაუცინარი ხელმწიფის მესამე, უმცროსი ვაჟი, წავიდა უკან დაუბრუნებელი გზით. გზად ერთი მოხუცი კაცის სახლში მოხვდა ტყეში, იქ გაათია ღამე. კაცმა ერთი სანთელი მისცა – „რაც სულდგმულის ხმას გაიგეფ, ყველას ხმას მიხდებიო“. ფირმემედი ერთ მთაზე მოსახლეს ესტუმრა. საღამოს მსახურებმა ხარი მოიყვანეს სამუშაოდან. „ხარმა იბღავლა, ვირიც ყავდა ერთი, იმან იყროყინა, ფირმემედმა იცინა. შეეკითხა ხაზეინმა: რაზე იცინიო?

– შენ ცოლ თუ გარეთ გაგზავნი, გიპასუხეფო.

ცოლი გარეთ გაგზავნა და ფირმემედმა უთხრა:

– მე მივხვდები ხარისა და ყოლიფერის ენას:

ხარმა უთხრა ვირსაო:

– მომეხმარე, ძმაო, ბმა-ბმაში კისერზე ტყავი გადამძრაო.

– კაიო, ხვალე თივა არ ჭამო და მოისვენეფო, – უთხრა ვირმა.

გათენდა დილა და მოსამსახურეებმა უთხრეს ხაზეინს:

– ხარს თივა არ უჭამიაო.

ხაზეინმა უბრძანა: ხარი იყოს და ვირი წეიყვანეთ სამუშაოზეო.

ხაზეინმა უთხრა ფირმემედს:

– ისე გავაკეთე და დღეს არ გიშვეფ. ვნახოთ, საღამოზე რას ეტყვის ხარი ვირსაო...

...ვირს უთხრა ხარმა:

– ჰად იყავი, ძმობილოო?

– დღესაო კარგ ბალახზე ვიგულავე, მარა საღამოს გლახა ამბავი გევიგეო, – მოატყუა ვირმა, – ამეღამაც თუ ხარმა თივა არ

ჭამა, ხვალ დავკლათო. ამელამ თივა ჭამეო – იმ დღეს ვირი ბალახზე კი არ იყო, საღამომდე ხარის საქმე გააკეთებიეს, გააძრეს ტყავი ზრუგში – ფირმემედმა უთხრა ხაზეინს, ასე უთხრეს ვირმა და ხარმა ერთმანეთსო.

ხაზეინმა შეეკითხა მუშებს:

– იმუშავა თუ არა ვირმაო?

– ხარზე მეტად იმუშავაო, – უთხრეს“ („ქართული (აჭარული) ზღაპრები, 1973: 137).

როგორც ვხედავთ, აქ განსხვავებულია ენების მცოდნეთა თავგადასავალი და ბედი. არაბულ ზღაპარში ყოველი სულდგმულის ენის ცოდნა ალაჰის მიერ აქვს კაცს მინიჭებული, ქართულ ზღაპრებში კი – სხვადასხვანაირად. ზემოხსენებულ ზღაპარში ჯადოსნური სანთლის მფლობელს ესმის სულდგმულთა ენა. ამ სიუჟეტზეა აგებული რამოდენიმე სხვა ქართული ზღაპარი. ხარის და ვირის საუბრის გამგებს აჭარულ ზღაპარში ცოლი არ ჰყავს და არც ცხოველთა ენის ცოდნა არ არის მისი საიდუმლო, რომლის გამხელასაც ზღაპრის გმირის სიკვდილი მოყვება, არც ძაღლის და მამლის დიალოგი გვხვდება, რომლის გაგების შემდეგაც კაცი თავის ჯიუტ ცოლს წკეპლით მოარჯულებს. პერსონაჟთა ხასიათები და მოქმედება როგორც ქართულ, ასევე არაბულ ზღაპარში თვითეული ქვეყნის კოლორიტით არის განპირობებული. ვირის და ხარის ამბავი ქართული ზღაპრებიდან მხოლოდ აჭარულ ვარიანტში გვხვდება და ის მეტად ახლოს დგას ზემოხსენებული არაბული ზღაპრის პირველ ნაწილთან, ხოლო დანარჩენი დეტალები არაბული ზღაპრისა გვხვდება სხვადასხვა ქართულ ზღაპარში. მაგალითად, იხ. ზღაპარი „გველის ძმობილი“ („ხალხური სიბრძნე II, 1964: 28-31):

„ერთი ქვრივი დედაკაცის ერთადერთი ვაჟი რომ დავაჟკაცდა, წავიდა და ერთ ხელმწიფეს დაუდგა მოჯამაგირედ, ხელმწიფემ მეცხვარედ დაიყენა, „იმისთანა ყისმათიანიც იყო ის ბიჭი, რომ სამი წელიწადი იყო და ერთი ცხვარი არ დაკლებია“ („ხალხური სიბრძნე“, II, 1964: 29). *„დედამისის სანახავად რომ წავიდა ბიჭი, გზად შეხვედრილი გველი ჯაგებში შეიყვანა, ვინმემ ქვა არ დაგარტყასო. მადლიერმა გველმა თავის ენის წვერზე დაადებინა ენა. „– ახლა წადი, – უთხრა გველმა – ცხვარი დაიბღავლებს, გაიგებ, ძაღლი დაყეფს – გაიგებ, ცხენი დაიჭიხვინებს – გაიგებ, სულ ყველა ოთხფეხისა და ფრინველის, ყველა მცენარის ენა იციო, ოღონდ ეს საიდუმლო არ გასცე, თორემ მოლევის ქვად იქცევიო“* („ხალხური სიბრძნე“ II, 1964: 30).

„ბიჭი სამი წელი ემსახურა ხელმწიფეს, მერე აღარ დადგა, დედა მომიხუცდა და უნდა მივხედოო. ხელმწიფემ ცხვარი გაუყო და გაატანა. ამ ბიჭს ერთი კოჭლი ცხვარი ჰყავდა, რომელსაც მთელი იმ ცხვრის დოვლათი ზურგზე ეკიდა და ამიტომ კოჭლობდა, ასე უთხრა ამ ცხვარმა თავის ბატკანს. ეს ბიჭმა გაიგონა და კოჭლ ცხვარს აღარ იშორებდა. ერთგან ცხვარი რომ ჩაატარა, ერთმა ქალმა დაინახა, მის გაშლილ საფქვავს როგორ დაეხვივნენ ჩიტები და იძახიან, ასე გამრავლდეს შენი ცხვარ-ბატკანი, როგორც ეს პურია გამრავლებული, სანამ შენ ცხვარს ჩამოატარებ, ჩვენ მაგრად გავძღებითო. ბიჭმა ამის გაგონებაზე გადაიხარხარა. როცა შინ მივიდა, სახლები

გამართა, მეცხვარედ სხვა დაიჭირეს. მერე ცოლიც შეირთო. ცოლად ის ქალი შეხვდა, ვინც ფანჯრიდან დაინახა მის სახლთან როგორ გაიცინა ბიჭმა. ქალი გადაეკიდა, მითხარი მაშინ რად გაიცინეო, სამი-ოთხი ღამე აწვალა ვაჟი. იმანაც გადაწყვიტა, ცოლისთვის თავისი საიდუმლო ეთქვა. მერე ვაჟს შეესმა, ცხვრები ლაპარაკობენ, ვაი, რა პატრონი გვიკვდებაო! ციკანმა დედას უთხრა: ნეტავ, რა გადარდებს! თუ არ უნდა სიკვდილი, გამოჭრას სამი კონა წკეპლა, ამაღამ შინ შეიტანოს და როგორც კი ის ქალი ხმას ამოიღებს, მისცხოს; მანამდე სცემოს, სანამ არ შეეხვეწება: მომეშვი, აღარაფერი მინდა შენიო, ისიც ცოცხალი დარჩება და ჩვენც პატრონი გვეყოლებაო! ბიჭი ასეც მოიქცა. ქალი შეეხვეწა, ოღონდ ნუ მომკლავ და, თუ კიდევ გკითხო, მძინარეს ყელი გამომჭერიო“.

ზღაპრის სხვა ვარიანტებში და არაბულ ზღაპარში არ გვხვდება ზღაპრის გმირის მწყემსობის ამბავი, ბარაქის მომტანი კოჭლი ცხვრის ამბავი, ბიჭის გაცინების მიზეზი – ჩიტების ლაპარაკი. ყველა ოთხფეხის და ფრინველის, თუ მცენარის ენას ასწავლის მადლიერი გველი ბიჭს (ეს დეტალიც განსხვავებულია ზღაპრის სხვა ვარიანტებში) და საიდუმლოს გამხელის შემთხვევაში ბიჭი მოლევის ქვად იქცევა – ასეთი სახისაა მისი მოსალოდნელი სიკვდილი, რომელიც ამ ტიპის სხვა ზღაპრებში არ გვხვდება. საერთო დეტალი კი არის ციკანის რჩევა – ცოლი გაწკეპლოს და გადარჩებაო (არაბულ ზღაპარში და ქართული ზღაპრის ვარიანტების უმრავლესობაში მამალი აძლევს ძაღლს ამ რჩევას). მსგავსი მხოლოდ ფინალია ამ ზღაპრებში. მთქმელს თვითეული ქვეყნის თავისებურებისა და რეალობის ჩვენება აქვს მიზნად დასახული.

თუ „გველის ძმობილში“ გველი ენის წვერზე ენას დაადებინებს ბიჭს და ასე ასწავლის ყველასა და ყველაფრის ენას, ზღაპარ „ფრინველების ენის მცოდნეში“ (უმიკაშვილი III, 1964: 257-258)

> „ერთ გლეხკაცს ესიზმრა, რომ ვიღაც კაცმა ბალახი უჩვენა და უთხრა, თუ ამ ბალახს ყურზე დაიდებ, ყველა ფრინველის და პირუტყვის ენას გაიგებ, მაგრამ თუ ეს ვინმეს უთხარი, წამალი აღარ გასჭრისო. კაცმა რომ გაიღვიძა, იპოვა ის ბალახი, ყურზე დაიდო და ყველაფრის ენა მოესმა. რაღაც ხნის შემდეგ კაცი და მისი ცოლი ჯვაროზაში წავიდნენ. კაცმა შესვა თავისი ცოლი მაკე ცხენზე, რომელსაც კვიცი ახლდა. კვიცი ჩამორჩა და დედას დაუხვიხვინა, დამიცადე, დავიღალეო. ცხენმა უპასუხა, მე ერთი მუცელში მიზის, ერთიც ზედ მაზის, მაინც მივდივარ, შენ როგორ არ უნდა იაროო. კაცმა ეს გაიგო და გაიცინა (ამ ტიპის სხვა ზღაპრებში ქალი ორსულიც არის და ცხენზე თავისი ყმანვილიც შემოუსვამს). ცოლი აუტყდა, მითხარი, რატომ გაიცინეო. ყოველდღე ეკითხებოდა. კაცი მოთმინებიდან გამოვიდა. ერთ ლამაზ საღამოს სახლის წინ წამოწვა და ქათმებს უყურებდა. „მამალმა ჰკითხა პატრონს, რას დაღონებულხარო. კაცმა შესჩივლა თავისი მწუხარება, უამბო, ცოლი არ მეშვება, უნდა მითხრა საიდუმლოო. მამალმა გაიცინა და ერთი დაუკიკინა დედლებს. ცხრა დედალი შემოეხვია გარს... მერე გარეკა ეს დედლები. ქათამმა უთხრა: თუკიო, მეო ცხრა

ცოლი მყამსო და ჩემ ჭკუაზე ვატარებო, შენ ერთ ცოლს ვერ ერევიო? რა უყოვო, – უთხრა კაცმა, – ცოლიაო, რა ვქნაო. კარგი უზანის სახრე გამოსჭერი და ძალიან რომ აგიტყდესო, მაშინ მოარტყიო. მანამ არ შემოგეხვეწოსო, თავი არ დაანებოვო. ქალი გაბრუნდება და თავს დაგანებებსო. კაცი ასეც მოიქცა, იქამდე სცემა, სანამ ცოლი არ შეეხვეწა, ოღონდ თავი დამანებე და აღარ შეგაწუხებო“ (უმიკაშვილი, 1964: 257).

როგორც ვხედავთ, ეს ზღაპარიც არაბული ზღაპრისგან განსხვავებული მოტივებისგან შედგება: 1. კაცი ყველანაირ ენას ჯადოსნური ბალახის ყურზე დადებით იგებს; 2. არაბულ ზღაპარში არ გვხვდება ცხენების დიალოგი; 3. ცოლისგან თავმობეზრებული კაცი ქათმებს უყურებდა, მამალმა ჰკითხა დარდის მიზეზი და ჭკუა დაარიგა ცოლი სახრით გალახეო; 4. საიდუმლოს გამხელის შემთხვევაში ამ ზღაპარში კაცს სიკვდილი არ ელის, არამედ წამალი აღარ გასჭრის; 5. სხვა ქართულ ზღაპრებში მამალს ძაღლი ან კატა აგებინებს კაცის საწუხარს და ის მხოლოდ ამის შემდეგ იძლევა კაცისთვის სასარგებლო რჩევას ცოლის გაწკეპვლისა.

ამ ზღაპრის ერთ-ერთ ვარიანტს წარმოადგენს ზღაპარი „ზღაპარი საწყალი კაცისა, ფრინველების ენა რომ იცოდა“ (ხალხური სიტყვიერება V, 1956: 159-161):

„ერთი ღარიბი კაცი ცოლმა სამათხოვროდ გაგზავნა. ზოგი ერთ პურს აძლევდა, ზოგი – ნახევარს. კაცს რაც რჩებოდა, ზღვაში ყრიდა ლუკმობრივ და იტყოდა: ერთი ასსო. მისი ერთი ლუკმა მართლა ას სალდათს ყოფნიდა მეორედ მოსვლამდე – ასე გამოიყვანა თევზთა ხელმწიფის მთელი ჯარი – იკითხა ხელმწიფემ, ვინ არის, ვინც ჩემი ჯარი გამოიყვანაო, ბევრ ფულს ვაჩუქებო. ერთმა თევზმა მოახსენა კაცის ამბავი. თევზი მივიდა კაცთან, ხელმწიფე გიბარებსო. კაცმა უთხრა, უნდა, რომ თავი მომჭრასო, არ წაყვა. მერე ხელმწიფემ თევზს დააბარა, რასა მთხოვ, გამოგიგზავნოვო. კაცმა უთხრა, არაფერი მინდაო. თევზმა უთხრა ხელმწიფეს, რახან არ მოვიდა, მე მივცემ საჩუქარს, რომ შენ საჩუქარს სჯობდესო – მოდი ენაზედ ენა ამისვი, რაც ფრინველია, სუყველას ენას გაიგებო, ამასაც კი გეუბნები, არავის უთხრა, თორემ მოკვდებიო. ასეც ჰქმნეს. კაცი შინ წამოვიდა, მაგრამ ცოლმა გამოაგდო, წადი, ითხოვე და მაჭამეო“.

როგორც ვხედავთ, სრულიად განსხვავებულია არაბული ზღაპრისგან და ქართული ზღაპრის სხვა ვარიანტებისგან ამ ზღაპრის შესავალი – ზღაპრის გმირი აქ მათხოვარია და თევზების ხელმწიფის ჯარს ჩამოთხოვილი პურით კვებავს. მადლიერი თევზია ხელმწიფე, მას ენას ენაზე აასმევინებს და ასე ასწავლის ფრინველთა ენას, თან ეუბნება, თუ ამას ვინმეს გაუმხელ, მოკვდებიო. აქ იკვრება კვანძი. ზღაპარი გრძელდება – კაცი გზაზე მუხის ძირას წამოწვა დაღლილი. მუხაზე ყვავი და მისი ბახალა შემოსხდნენ. ბახალა კაცს ჯერ ფეხზე დააჯდა, მერე მკერდზე, თვალების ამოკორტნას უპირებდა, მაგრამ თავმომძინარებულმა კაცმა დაიჭირა. ყვავი ატირდა – შვი-

ლო, ამ კაცს ოღონდ ჩვენი ენა გაიგოს და გაგიშვას და ერთ ალაგას ერთი ქილა ფული ვიცი და მივცემო. კაცმა უთხრა, წამო, მაჩვენეო. ყვავმა უჩვენა. მართლაც, ამოიღო კაცმა ქილა და გაუშვა ბახალა. წამოიღო ქილა შინ.. ცოლს პური უყიდა, ფქვილიც იყიდა – ეს ეპიზოდიც განსხვავებულია და არც არაბულ, არც ამ ტიპის ქართული ზღაპრების უმეტესობაში არ გვხვდება, სამაგიეროდ, თითქმის ყველგან გვხვდება ცხენების დიალოგი – მაკე ცხენი თავის ჩამორჩენილ კვიცს რომ ეუბნება, სამი ზედ მაზის, ერთიც მუცელში მიზის და ეს ამოდოლა ხურჯინი მკიდია, როგორ დაგიცადოო (დედაკაცი ორსულად იყო და მაკე ცხენზე იჯდა თავის მეორე შვილთან ერთად). კაცს ამ სიტყვებზე გაეცინა და ცოლმა თავი მოაბეზრა, რაზე გაიცინეო. ვერ გეტყვი, მოვკვდებიო. მოკვდიო – ცოლმა. შინ რომ დაბრუნდნენ, კაცი გასახმობად გაფენილ ხორბალს წამოუწვა. „მოვიდა ერთი მამალი და დაუძახა თავის დედლებს: მოდით, ამ კაცს შენდობა უთხარით, თავს ძალად იკლავს ცოლის სიტყვითო. მე რო ამ კაცისა ვიყვე, შევალ, მივცხობ და მივცხობ, მანამდინ არ იტყვის, აღარ გეტყვი მითხარიო, – ამბობს მამალი. მართლაც წამოხტა კაცი, შეუვარდა კეტით, მისცხო და მისცხო, მანამ არ იტყოდა, – აღარ გეტყვიო“ (ხალხური სიტყვიერება V, 1956: 160-161). ასე გადაარჩინა კაცი მამლის რჩევამ, როგორც ეს არაბულ ზღაპარშიც დასტურდება.

მ. ჯანაშვილის წერილში „ქართველთა რწმენა-წარმოდგენები“ (1893, №17: 144-173). გვხვდება ამ ზღაპრის სრულიად განსხვავებული ვერსია. წერილი 16 ნაწილისგან შედგება, მე–10 ნაწილში ნათქვამია:

> „...ინგილოებს სწამთ, თითქოს ყველა და ყველაფერი ქართულად ლაპარაკობდა და მხოლოდ გველს ესმის მათი ენების. ამის დასტურია ერთი კაცის ამბავი, რომელმაც თეთრ გველს მოაშორა მტერი – ოთხი შავი გველი. თეთრი გველის მამამ კი მისცა ნიჭი, ჩაჰბერა რა პირში, ნებისმიერი არსების ენის გაგებისა, მაგრამ ამ საიდუმლოს თუ გათქვამდა, ის მოკვდებოდა. კაცმა საიდუმლო გაუმხილა ცოლს და მაშინვე აღესრულა“.

ეს ერთადერთი ვარიანტია, სადაც კაცი ახირებულ ცოლს თავის საიდუმლოს გაუმხელს და მაშინვე მოკვდება. ამგვარი ფინალი არაბული ზღაპრისგანაც განსხვავებულია და სხვა ქართული ზღაპრებისგანაც.

ზღაპარში „გველი და კაცი“ (ღლონტი, 1948: 167-169) ერთმა კაცმა გველის წიწილები გადაარჩინა. მადლიერმა გველმა ენაზე აკოცა და უთხრა, ყველასა და ყველაფრის ენას გაიგებ, მაგრამ თუ ვინმეს ეტყვი ამას, იმ წამსვე მოკვდებიო. კაცს ცხენების ლაპარაკზე გაეცინა (მისი ცოლი ორსული იყო, ცხენი კი – მაკე). ცოლი აუხირდა, რად გაგეცინაო. ვერ გეტყვი, მოვკვდებიო. მოკვდიო. მერე კატამ უთხრა მამალს, პატრონი გვიკვდებაო. მამალმა მიუგო, ცოლს სახრე უდოს და უთხრას, მე რა ვიცი, რატომ გამეცინაო და გადარჩებაო. კაცმა ეს გაიგო, მამალს საკორკოტე ხორბალი დაუყარა, ცოლი სახრით სცემა და მოარჯულა.

„ათას ერთი ღამის“ ზემოხსენებულ ზღაპარში არც თევზების და კაცის ამბავი გვხვდება, არც გველის და კაცის – დასტურდება მხოლოდ ხარის და ვირის და ახირებული ცოლის მამლის რჩევით მორჯულების ეპიზოდები. ეს

კი დიდაქტიკური მიზნით არის მოთხრობილი, როგორც საერთოდ ახასიათებს ამ ტიპის ზღაპრებს.

სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისაში“ (ორბელიანი, 1986: 160-162) ვხვდებით ამავე უცვალებელი დეტალებისგან შემდგარი არაკის სტრუქტურას – იხ. „ანჩხლი ცოლის პატრონი“. იგი ენათესავება ზემოხსენებულ ქართულ ხალხურ ზღაპრებს და მხოლოდ ნაწილობრივ თანხვდება „ათას ერთი ღამის“ ზემოხსენებულ ზღაპარს. ეს არაკი განსაკუთრებით ახლოს დგას ქართულ ხალხურ ზღაპართან „ზღაპარი საწყალი კაცისა, ფრინველების ენა რომ იცოდა“:

„ერთ საბრალო და მართალ კაცს ანჩხლი ცოლი ჰყავდა. ეს კაცი პურს რომ ჭამდა, მდინარის პირას ჯდებოდა, ზოგს ჭამდა, ზოგს მდინარეში ყრიდა. ერთხელაც მდინარიდან ერთი კაცი გამოვიდა და უთხრა, რამდენი ხანია, შენი საზრდოთი მზრდი, აწ პირში ენას გამოგავლებ და ყოვლის სულიერის ენას ისწავლის, ოღონდ თუ ამას ვინმეს გაუმხელ, მოკვდებიო.

გამოავლო პირში ენა, ისევ მდინარეში ჩავიდა და წავიდა.

კაცი წავიდა და სოფლის განაპირას დაწვა. საბძელზე ყვავი შემოჯდა, მას თან მოყვა ბახალა, რომელსაც კაცი მკვდარი ეგონა და თვალებს ამოვჭამო, დედას უთხრა. დედამ დაუშალა, არ შეგიპყრასო. ბახალამ უთხრა, ფეხზე ნისკარტს დავკრავ, თუ გაიძრა, გავფრინდები, თუ არა და გულზე დავკრავ, თუ მაინც არ გაიღვიძა, მკვდარი იქნება და თვალებს დავთხრიო. კაცს ეს ესმოდა. ბახალა რომ გულზე დააჯდა, შეიპყრა. ბახალამ დედას უხმო, მიშველეო. დედამ უთხრა, მაგ კაცმა თუ ჩემი ენა იცოდეს, მალე მოგარჩენო. კაცმა დაუძახა, რა გინდა, შენი ენა ვიციო! ყვავს ეამა და წარუძღვა იქით, სადაც ერთ კაცს მრავალი განძი დაეფლა, აჩვენა და ბარტყი მოარჩინა. წამოვიდა კაცი შინ. ერთ დღესაც ცოლი სალოცავად წაიყვანა. ერთი კვიციანი მაკე ცხენი შეუკაზმა. დიაციც ორსულად იყო. შეჯდა, ერთი მარტვილი უკან შემოისვა, საგზალი გარდაიკიდა და წავიდა.

რა პირშეღმართ შეუდგეს, კვიცი დავარდა და დედას დაუძახა, მომიცადეო. დედამ შესძახა: მე ერთი მუცელში მიზის და სამი თავისის ნუზლით ზურგსა მკიდია. თუ მე ვიარები, შენ რატომ დავარდიო? კაცმა ეს რომ ისმინა, გაიცინა: ცოლი აუტყდა, მითხარი. რად გაიცინეო. ქმარმა უთხრა, თუ ვთქვი, მოვკვდებიო. ბოლოს ქმარმა უთხრა, წავიდეთ, ვილოცოთ, შინ მოდი, ჩემი აღაპისა და სუდარის საქმე გამირიგე და გეტყვიო. დიაცს ეამა, სწრაფად ილოცა, აღაპი და სუდარა დაუმზადა და თქმას დაუჟინდა. კაცს ერთი ციბა (ფინია) ჰყავდა, ტირილით კარში გამოვიდა, კარზე მამალი დახვდა და ჰკითხა, რა გატირებსო? იმანაც აუხსნა პატრონის გასაჭირი. მამალმა უთხრა: შედი, შენი პატრონი გამომგვარეო! „ვიდრემდის კაცი გამოვიდოდა, სოფლის დედლები სულ შემოიგროვა და მამალი შუა დაუდგა.

კაცს ჰკითხა: რატომ იკლავ თავსო?

მან უთხრა: ცოლი არ მეშვება და რა ვქმნაო?

მამალმან მან ქათმებს რაღაც უთხრა და შემოურბინა. ყველანი გაინაბნენ. მერმე კაცს უთხრა: მე სამოცი ცოლი მალავს, ვინძლო უჩემოდ ერთმან საკენკი აიღოსო და შენ ერთის ცოლის ხელით ჰკვდებიო!

კაცმან ჰკითხა: მაშ რა ვქმნაო?

მამალმან უთხრა: ერთი შინდის ჯოხი მოსჭერ, რა გითხრას, თქვიო, მისდეგ, ეგოდენი ჰკარ, რომ მიამკვდარო და აღარ გკითხავსო.

დაუჯერა მამალსა, რა ცოლმან თქმა უთხრა, მუნამდის სცა, ვირემდის სულობას მიდგებოდა და მორჩა კაცი იგი სიკვდილსა“ (ორბელიანი, 1986: 162).

ნიშანდობლივია, რომ ამ არაკს ლეონი ეუბნება რუქას, როგორც ავსულს: „მის მსგავსად, ვირემდის შენთვისაც შინდის ჯოხს არ მოსჭრიან, შენსა მანკიერსა ენას ვერავინ დაადუმებსო“ (ორბელიანი, 1986: 162).

როგორც ვხედავთ, ამ არაკის ძირითადი წყარო უნდა იყოს ხალხური სიტყვიერება. ხალხური მასალა ავტორს გამოუყენებია დიდი შერჩევით და მხატვრული ტაქტით. ეს მასალა მას დაუხვეწია და გადაუმუშავებია თავისი იდეურ-მხატვრული მიზანდასახულობის შესაბამისად (კეკელიძე, ბარამიძე, 1969: 380). რუქა ზღაპრის გმირის ავ ცოლთან არის შედარებული ლეონის მიერ და ლეონი ამ არაკით მის სიავკაცეს კიცხავს. არაკის მიზანი დიდაქტიკურია.

რაც შეეხება „ათას ერთი ღამის“ ზემოხსენებულ ზღაპართან ამ არაკის მსგავსებას, არაბულ ზღაპარში არ არის ყვავების და ცხენების ეპიზოდები, ცოლის მამლის რჩევით მორჯულება კაცის მიერ კი სახეზეა.

მსგავს თემასა და სიუჟეტზეა აგებული ზღაპარი „ავი დედაკაცი“ (ხალხური სიბრძნე, II, 1964: 34-36):

„იყო მოხუცი ცოლ+ქმარი. ქალი ქმარს ჩაგრავდა. ერთხელ კაცმა ბადით მტკვარში დაჭერილი თევზი ისევ მტკვარში გადააგდო, პატარააო. თევზმა დალოცა კაცი, ყოველი ფრინველის და ცხოველის ენა გეცოდინება, ხოლო თუ ამას ვინმეს გაუმხელ, მოკვდებიო. კაცმა მინდორში დიდი მუხის ქვეშ დაისვენა და ორი ყვავი – დედა-შვილიც იქ მიფრინდნენ. შვილმა მოინდომა კაცისთვის თვალების დათხრა. დედამ დაუშალა, მაგრამ შვილი მაინც მიეპარა კაცს. კაცმა ის დაიჭირა. ბახალა აჩხავლდა, დედა, მიშველეო. მაგ კაცმა რომ ჩვენი ენა იცოდეს, ჩემს რჩევას გაიგონებს, მუხის ქვეშ დაფლულ ოქროებიან ქილას ამოიღებს და შენ კი გაგიშვებსო, ჩამოსძახა დედა ყვავმა. კაცმა ბახალა გაუშვა, ოქროებით სავსე ქილა გამოჩიჩქნა და შინ წაიღო. ცოლი შეუჩნდა, სად და როგორ შეიძინე ეს სიმდიდრეო? კაცის საწუხარი მამალმა გაიგო. კაცს საკენკი სთხოვა. მამალმა დაიხორხოცა და დედლები მაშინვე გაშორდნენ საკენკს. შემდეგ რაღაც დაუკაკანა და დედლებიც კაკანით მისცვივდნენ საკენკს. მამალმა ჩაილაპარაკა, მე აგერ ოც ცოლს ვუვლი და მაგას ერთისთვის ვერ მოუვლია. ერთი კარგად მიტყიპოს და თავიდან მოიშოროსო. კაცმა ეს გაიგონა, მოეწონა და მამალს საკორკოტე მარცვალი დაუყარა. ამ დროს ავი დედაკაცი კვლავ მიეჭრა: – ჩქარა მითხარი, სად იშოვნე ის სიმდიდრე, თორემ დაგახრჩო-

ბო. – კაცმა სახრით ლაზათიანად გაჯოხა და ცემით რომ გული იჯერა, გაუშვა. ცოლმა სთხოვა, ოღონდ თავი დამანებე, აღარაფერს გკითხავო. ამის შემდეგ ცოლ-ქმარი ტკბილად ცხოვრობდა“.

როგორც ვხედავთ, ზღაპრის ამ ვარიანტში კაცის გაცინებაზე არ არის ლაპარაკი, არამედ ცოლს აინტერესებს, როგორ შეიძინა სიმდიდრე. ეს დეტალიც განსხვავებულია ზემოხსენებული არაბული ზღაპრისგან, თუმცა მისი ფუნქცია იგივეა. ცოლის ზედმეტი ცნობისმოყვარეობა და ძალმომრეობა კი ორივეგან საკადრისად ისჯება.

ზღაპარში „გველი და კაცი“ (ხალხური სიბრძნე II, 1964: 37-39).

„გველმა კაცს ენის წვერზე აკოცა – პირუტყვი იყოს თუ ფრინველი, ყველას ლაპარაკი გესმოდეს, ხოლო თუ შენს საიდუმლოს ვინმეს ეტყვი, იმ წუთში მოკვდებიო. კაცს ცხენების ლაპარაკზე გაეცინა, ცოლი აუხირდა, მითხარი რად გაიცინეო, მაგრამ კაცმა მამლის რჩევით ცოლს ჭკუა ასწავლა – მიტყიპა და მოარჯულა, საიდუმლო კი არ გაუმხილა“.

ზღაპარს „კაცს რო ერთი ანჩხლი ცოლი ჰყავდა“ (რჩეული 1958: 190-192) სრულიად განსხვავებული დასაწყისი აქვს როგორც არაბული, ასევე ამ სიუჟეტზე აგებული სხვა ქართული ზღაპრებისაგან:

„ერთ კარგ კაცს ჭკუათხელი და ანჩხლი ცოლი ჰყავდა, ერთხელაც აუტყდა, კარგი სახლი ააშენე, სახლი არ გვივარგაო. წავიდა კაცი ტყეში მასალისათვის. გზად ერთმა დედაბერმა ურჩია, თითო პური დილ-დილობით ზღვაში გადააგდე, ბედს ეწევიო. ამ კაცმაც ასე ქნა. ზღვიდან ერთი კაცი გამოდიოდა და ზღვათა ხელმწიფესთან მიჰქონდა პური. ერთ დღეს ზღვის კაცმა ეს კაცი ზღვის ხელმწიფეს მიჰგვარა ზღვის ხელმწიფის თხოვნით და დაარიგა, ენა შენს პირში გამოავლებინეო. ასეც მოიქცა კაცი და მაშინათვე ისწავლა ყველა სულდგმულის ენა, ზღვათა ხელმწიფემ კი გააფრთხილა, ეს არავის უთხრა, თორემ მოკვდებიო. გზად კაცმა ერთი ბოლოქანქალას (და არა ყვავის – დ.ბ.) ნაამბობი გაიგონა, ამოთხარა მიწა, იპოვა ოქრო-ვერცხლი, თვალმარგალიტი და შინ მიიტანა. ცოლმა თავი მოაბეზრა, მითხარი, ვინ მოგცა ამოდენა სიმდიდრეო. ბოლოს კაცმა გადაწყვიტა, ეკლესიაში აღსარებას ვეტყვი და ცოლსაც ჩემს ამბავს გავუმხელო. ეზიარა და დაბრუნდა შინ. შეწუხებულმა ძაღლმა მამალს უთხრა, პატრონი გვიკვდებაო. მამალმა მიუგო, მე ასი ცოლი მყავს, მაგრამ ყველა ჩემი მორჩილიაო. „კაპასის მოჭკვიანებაც შეიძლებაო, სთქვა მამალმა, – წავიდეს ტყეში, მოსჭრას იფნის სახრეები, მოიტანოს შინ და თუ კიდევ შეეკითხოს ცოლი ვინ მოგცა სიმდიდრეო – მიდგეს და იმდენი სცემოს ამ ჯოხებით, სანამ ხმა არ გააწყვეტინოსო, მერე კი უთხრას: – ამ ჯოხებმა მომცესო. კაციც ასე მოიქცა. ცოლი ეხვეწებოდა, ოღონდ ნუღარ მცემ და აღარაფერს შეგეკითხებიო“ (რჩეული, 1958: 192).

როგორც ვხედავთ, ეს ზღაპარიც იჩენს სხვაობას არაბულ ზღაპართან, სადაც დასაწყისში მხოლოდ ვირისა და ხარის ამბავია მოთხრობილი, აქ კი კაცის მიერ ზღვაში ჩაყრილი პურით კმაყოფილი ზღვათა ხელმწიფე პირში ენას გამოავლებს ამ კაცს და ყველაფრის ენას ასწავლის, ოღონდ ამის გამხელას კაცის სიკვდილი უნდა მოჰყვეს. არაბულ ზღაპარში ალაჰმა მიანიჭა კაცს ცხოველთა და ფრინველთა ენის ცოდნა, აქ კი – ზღვათა ხელმწიფემ. შემდეგი ეპიზოდიც განსხვავდება არაბული ზღაპრისაგან – კაცმა ბოლოქანქალას ნაამბობზე მიწიდან რომ თვალ-მარგალიტი ამოიღო და შინ მიიტანა. მას ამ ზღაპრის სხვა ქართულ ვარიანტებში ყვავების ეპიზოდი შეესაბამება.

„ათას ერთ ღამეშიც“ და ზემოხსენებულ ქართულ ზღაპრებშიც მსუბუქი იუმორით და ხატოვნად არის გადმოცემული ახირებული ცოლის მორჯულების ამბავი, რომელსაც მამამისი უყვება შეჰერეზადას ჭკუის სასწავლებლად.

ქართულ სინამდვილეში ფრინველთა, ცხოველთა და მცენარეთა ენის მცოდნე ხდება ხოგაის მინდია. იგი არხოტიონი ყოფილა, ამღიონი. ქაჯებმა ტყვედ წაიყვანეს თვალახვეული. კრაველიანი გველის სისხლი ალოკა უჩუმრა, სიცხე მისცა, იღლიის ძირი ჩამოუსივდა, გაჭრა და მკბენარი გადმოიშალა, დამსუბუქდა, თან სუყველას ენა მისთვის გასაგები გამხდარა. მინდი დედისერთა ყოფილა. ქაჯებს როგორღაც შინ გაექცა. ცოლი მოიყვანა, მაგრამ არც მკიდა, არც შეშას ჭრიდა, იყო ღარიბად. ცოლმა არ მოასვენა, იმუშავეო და კაცმაც შეშა მოჭრა. ამ დროს დაჰკარგვია ბალახის ენის გაგება, დარჩენილა საცოდავად. მერე ლაშქარში წაუყვანიათ ძალით. გადმომხტარა ციხიდან და მომკვდარა (ხალხური სიბრძნე III, 1964: 185-187). ხოგაის მინდიას ამბავი თემატურად უახლოვდება „ათას ერთი ღამის“ ზემოხსენებულ ზღაპარს. ასევე თემატურად უკავშირდება განხილულ ზღაპრებს თქმულება „ფულდუ ქალდანის ასული“:

> „ფულდუ ქალდანმა ერთ ავდრიან ღამეს სამ მგელს ცხვარი მისცა და შიმშილით სიკვდილისგან იხსნა. მათ ჯილდოდ ცხოველის, ფრინველის, ქვეწარმავლის ენა შეასწავლეს. ვაჟკაცმა მგლებმა ფულდუ დააფიცეს, რასაც გასწავლით, არავის უთხრაო. ღამით ცოლთან რომ იწვა, არყის ხიდან ჩამოსულმა ჩიტმა კენკვა დაუწყო გასახმობად დერეფანში გაჩენილ პურს. თაგვმა დაუშალა, ნუ კენკავ, ეს ფულდუ ქალდანის პურიაო. ამ ჩხუბზე ფულდეს გაეცინა. ცოლი აუტყდა, რა გაცინებსო? ამ დროს მამალმა ფულდუს გასძახა – შენს ცოლს ანთებული მუგუზალი მოუსვი ტუჩებზე, თუ არ გაჩუმდესო. იმანაც ფიცი არ გატეხა, ცოლი დააშინა და კაი ცხოვრება გაატარა (ხალხური სიბრძნე III, 1964: 198-200).

ამრიგად, ჩვენ განვიხილეთ „ათას ერთი ღამის“ ზღაპრებიდან ერთი ზღაპარი „ვირის, ხარისა და მემამულის ამბავი“ ქართულ ხალხურ რამდენიმე ზღაპართან და სულხან-საბა ორბელიანის არაკთან „ანჩხლი ცოლის პატრონი“ – მიმართებაში. მსგავსება მათ შორის განპირობებული უნდა იყოს საერთაშორისო გავრცელების სიუჟეტით „ცხოველთა და ფრინველთა ენის

მცოდნე“, ხოლო განსხვავებას განაპირობებს მთხრობელთა ფანტაზია – აქ მთხრობელთა მიზანია თითოეული ქვეყნის თავისებურების, კოლორიტის და რეალობის ჩვენება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- „ათას ერთი ღამე“, (1969). ტ. I, თბილისი: საბჭოთა საქართველო.
- გოგიაშვილი, ე. (2019). იხ. წიგნში „აღმოსავლეთი და დასავლეთი ქართულ ხალხურ ზღაპრებში“, თბილისი: თსუ.
- კეკელიძე კ., ბარამიძე ალ. (1969). ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი: თსუ.
- ორბელიანი სულხან-საბა, (1986). „სიბრძნე სიცრუისა“, თბილისი: თსუ.
- რჩეული ქართული ხალხური ზღაპრები (1958). ელენე ვირსალაძის რედაქციით, თბილისი: საბჭ. საქართველო.
- უმიკაშვილი, პ. (1964). ხალხური სიტყვიერება III, თბილისი: ლიტერატურა და ხელოვნება.
- ღლონტი ალ. (1948). ქართლური ზღაპრები და ლეგენდები, თბილისი: საბჭ. მწერალი.
- ჯანაშვილი, მ. (2019). იხ წიგნში „1836-1927 წლების რუსულ პრესაში გამოქვეყნებული ქართული ფოლკლორული მასალის შესწავლა“ (ანოტირებული ბიბლიოგრაფია), ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბილისი.
- СМОМПК (1893). Сборник материалов для описания местностей и племен кавказа (1881-1927).
- ხალხური სიბრძნე (1964). II, თბილისი: ნაკადული.
- ხალხური სიბრძნე (1964). III, თბილისი: ნაკადული.
- ხალხური სიტყვიერება (1956). V, მეცნიერებათა აკადემია, თბილისი.
- Uther, Hans-Jörg, (2004). The types of international fol tales. A classification and bibliography. Based on the System of Anti Aarne and Stith Thom pson, part 1, part 2, Helsinki, Academia scientiarum, Fennica.

Dalila Bedianidze's paper, *"A Tale from The One Thousand and One Nights and Georgian Folklore"* ("The Story of the Donkey, the Ox, and the Farmer"), examines the first tale of *The One Thousand and One Nights* and the use of an internationally widespread narrative motif in Georgian folklore — *"The Man Who Understood the Language of Animals and Birds."*

From this perspective, the study discusses *The One Thousand and One Nights* tale *"The Story of the Donkey, the Ox, and the Farmer,"* the Georgian (Adjara region) folktale *"The King Who Never Laughed,"* and other Georgian narratives such as *"The Serpent's Brother," "The Man Who Understood the Language of Birds," "The Poor Man Who Understood the Language of Birds," "The Serpent and the Man," "The Wicked Old Woman," "The Man with a Quarrelsome Wife,"* Sulkhan-Saba Orbeliani's fable *"The Man with the Shrewish Wife,"* as well as the legends *"The Daughter of Fuldu Qaldan"* and *"Khogais Mindia."*

In both *The One Thousand and One Nights* and the aforementioned Georgian works, the story of a man taming his capricious wife is told vividly and with gentle humor. In *The One Thousand and One Nights*, the tale is narrated by the father to Shahrazad as a moral lesson.

The paper outlines the similarities and differences among these stories. Their resemblance is attributed to the use of an internationally disseminated narrative pattern, while the differences arise from the storytellers' imagination — each narrator seeks to reflect the unique characteristics, color, and social reality of their own country.

Georgia has historically served as a bridge between Eastern and Western civilizations. Its culture and history have been closely intertwined with both worlds — a synthesis clearly manifested in the examples of Georgian folklore.